

(E. M. Litten rajza)

FÖLDÖNFUTÓK

IRTA: UJVÁRI PÉTER

Majdánkából ide sodorta őket a világfergeteg. Nem is egyszerre, csak lökésenkint. Ahol legúttalanabb a remény, mindig ott kóválygott velök. Hegyek között sziklákhoz csapta őket, emberek között emberekhez, amitől még véresebbre sebesedtek. Aztán egyszerre ide zuhantak. Beleájultak a rideg, nagy fővárosba.

Mint a tépett fecskék, olyanok voltak.

Ereszt kerestek, ahol fészket verhessenek.

Cifra tornyokon borzas füst-macskák hemperegtek, a hófelhőkkel cicáztak.

A fáradt szemek emeletről-emeletre kapaszkodnak, némely pénzes ablak előtt, amelyből szélesebb kékémben ömlik ki a derült ragyogás, meghökölnek. Ott bent meleg lehet.

— Itt nem kell fájni — mondja az ember és úgy érzi, mintha langyos melegre engesztelődnek a nagy hideg.

A körúton meglátnak egy embert, magukhoz hasonlót. Sápadt, szomorú és cafatos. Reb Hillel Krén megállítja:

— Kérem magát . . .

Az gyanakszik.

— Mit akar? — kérdi nyersen.

Reb Hillel elbátortalanodik. Az asszonyra

néz, szóljon-e. Az nem unszolja; kimerülten egy lámpaoszlophoz támaszkodik. Az egyetlen párnát, amelyet megmenthetett, maga elé a járdára vetette, félkézzel kisimította és beléje gyúrte Bercsikut. Bercsiku gügyögött valamit, talán azt, hogy ott jól érzi magát. Tizen-négy hónapos volt és mindössze csak két nap óta éheznek, ez pedig nem nagyon sok egy zsidógyereknek.

— Nézd ezeket a polnisokat — mondja egy kövér asszony az urához — nézd, már járni se lehet tőlök.

És a tekintetével mérgesen belerúg a gyerekekbe. Leie gyorsan fölébe hajol és a keblére karolja. Bercsiku boldogan sikongat. Kis fejcskékét beletúrja az anyja mellébe és keresgél. Leie a szájába nyomja a mutatóujját.

— Egyél, Bercsiku.

Bercsiku früstököl.

— Menjünk — kéri Leie az urát.

Az tanácstalan. Hiszen menne. Megint ahhoz a másikhoz fordul:

— Maga talán kiismeri itt magát.

Az csak morog:

— És mit akar?

Wachtel: MENEKÜLŐK

Dr. Patai József gyűjteményéből

— Kvártély kéne — mondja reb Hillel té-
tován.

— Van pénze?

Reb Hillel hallgat.

— Mit gyütt akkor Pestre? Elegen gyüttünk
Pestre.

Mikor észre vette reb Hillel arcán az el-
szontyolodást, az ingerültsége leenyhült.

— Nu, nu, nekem mindegy. És ha kvártély
kell, hát azt mutathatok.

Megindult, azok bátortalanul utána baktat-
tak. A Kisfuvaros-utcába vezette őket, a me-
nekültek arra felé tanyáztak.

Csodálkozó, hűvös, ingerült tekintetekkel
találkoztak mindenütt. Leie még jobban ma-
gához szorította Bercsikut.

A két férfi beszélgetett.

— Maga is menekült? — kérdi reb Hillel.

A vezető — reb Szrulke Kosovitsnak hív-
ták — gúnyosan, fájdalmasan a szemébe néz.
Hát kell ezt kérdezni? A tekintete lesiklik reb
Hillelről és lassan, sokatmondóan a bundá-
jára ereszkedik. Nehéz selyemből van a leber-
nyege, drága prém a bélése, róka-mál a gal-
lérja. Közönséges hétköznapon ilyent csak a
földönfutó visel, aki mást nem menthetett
meg, csak ezt a szombatra valót.

Reb Hillel megérti. A hazátlanok megértik
egymást. A szeme elborul és az asszony felé
fordul:

— Ez is olyan — mondja mélyszánalommal.
Alig érzi most a maga nagy nyomoruságát,
csak ezét érzi. Szavakat keres, hogy megví-
gasztalja:

— Minden föl lesz írva. Azt mondom ma-
gának, reb Szrulke, ott fent van még könyve-
lés. Egy tréfa, hogy micsoda kinnlevőségek
ezek. Házat lehetne építeni rájuk, olyanok.

Reb Szrulke hallgat. Tudna felelni, de nem
felel. Ennek az embernek a megáradó bizako-
dása olyan ősegszerű, hogy őt is meghatja,
pedig kevés oka van arra, hogy őt jó szemmel
nézze. Ez az ember és az asszony és a gyerek
irgalomra és könyörületre éhes. És kenyérre
éhes. Fára, krumplira éhesek, mindenekfölött

pedig nyájas beszédre, biztatásra, vigasztal-
lásra. Ő maga is éhes. És sokan vannak már
itt, akik éhesek. Mindennap kisebb a porció,
mogorvább a tekintet, amellyel kimérik, ba-
rátságtalanabb a kéz, amely adja. Hát mért
jöttek most ezek is ide?

Öt-hat munkásféle állja el a járdát. Haragos
szemmel méregetik őket. Reb Szrulke lelépne
a járdáról, de az egyik munkás könyöke el-
érte már és meglökte.

— Talán kitérnél — mordul rá dühösen.

Reb Szrulke csöndben oldalra kushad és
arra gondol, ha egyedül van, nem ezzel a há-
rommal, a paraszt talán meg se látja.

A paraszt utána köpött.

— Ez is föl lesz írva — gondolja reb Hillel
jóllelkűen. Még meg is bólogatta a fejét reb
Szrulke felé, hogy: látod-e, megint egy köve-
telés, neked csak jól megy. Egy csekélység,
hogy milyen jól megy a zsidónak, ha rosszul
megy neki.

Reb Szrulke most már egy szót se szólt. Fé-
lénken pislogott jobbra-balra, a kaftánját
összébhúzta, úgy kocogott a Kisfuvaros-utca
felé. Egy rossz kinézésű ház előtt megállott.
A rossz kinézésű ház előtt egy rossz kinézésű
asszony ácsorgott. Megszólítja.

— Ezeknek kvártély kéne.

Az asszony szemügyre veszi a jövevénye-
ket, nem jót gondolhat felőlök, mert nem
felel.

— Nu? — nógatja reb Szrulke türelmet-
lenül.

Az asszony a vállát vonogatja, aztán az ud-
varba csoszog.

— Megnézhetik, ha akarják.

Alacsony, füledt, sötét kamrát nyitott.

— Ez az — mondja kurtán.

Reb Hillel a kezeit dörzsölte.

— Ez jó lesz, ez nagyon jó lesz.

Boldog volt, hogy megint fedél alatt érezte
magát. De jó lesz itt Leienak, de jó lesz itt
Bercsikunak. Mint a grófok, úgy érezhetik itt
magukat.

Egy falóca, valami priescsféle, volt itt az

egész bútorzat. Leie arra roskadt. Kimondhatatlan fájdalom szorította össze a szívét. Az ő fehér szobáira gondolt, a tiszta ágyaira, a telt éléskamrára. A majdánkai levegőre, a majdánkai hegyekre. A szomszédokra, a barátokra, az egész nagy boldogságra. Keserves, néma sírásra fakadt.

— Örül, hát sír — mosolyog reb Hillel.

Reb Szrulke elfordult.

— Hát maradnak? — kérdi a háziasszony.

Reb Hillel Leiet nézi, neki kell döntenie, ám-bár hiszen bizonyos, hogy maradni akar. Mért ne maradna. Ez egy paradicsom a mai világban.

— Maradhatunk — mondja Leie szomorúan.

— Bútort nem adok — morog zsémbesen az asszony.

— Ugy is jó lesz, csak egy szalmazsákot adjon.

Az asszony összecsapta a kezeit:

— Csak egy szalmazsákot? Maguk talán milliomosok? Honnan vegyek én maguknak egy szalmazsákot? Minden szalmazsákból liszteszsák lett a háboruban és szalma az nincsen. A szalma az egy nagy ráritás.

Reb Hillel látja az asszony bús tétovázását és csodálkozik.

— Itt a szalmazsák — mondja vidáman és a prémes kaftánjára mutat.

— És mivel takarózzunk?

— Majd takarózni is fogunk, ha az isten azt akarja, hogy takarózzunk.

Most aztán megalkudtak.

Schwartzné még körülszimatolta őket:

— Hát a cók-mók?

Leie zavartan a párnára mutatott:

— Csak ez van.

— Ez az egész?

— Ez.

Schwartzné dühösen motyogott valamit és kifordult. A küszöbről visszafordult:

— És fizetni előre kell. Ha nincs pénzünk, menjenek a községhez, de nekem még ma fizessenek.

Reb Szrulke a szakállát rágta.

— Van? — kérdi és látszik rajta, hogy fél a felelettől.

— Van, van — buggyan ki belőle a felelet. Mi, Leie? Egy kevéske van, ugy-e?

Reb Szrulke megkönnyebbült. Menni akar. Reb Hillel tartóztatja.

— Kérnék magától valamit.

Reb Szrulke összerezzen.

— Még nem imádkoztam — folytatja reb Hillel röstelkedve. — Tfillin kéne.

— Tfillin nélkül menekült maga? — szörnyködött amaz.

— Tfillin nélkül — mondja reb Hillel hirtelen elbúsulással. — Ott maradt.

— Hát azt is harácsoltak a muszkák?

— Nem ők vették el. A mieink vették el.

— Miért?

— Beárultak. Egy rutén adósom volt, az árult be. Hát az úgy volt, tudja, hogy Leie, százévig éljen, unszolt, adjam el a házat meg a boltot és a tehénkét és meneküljünk, mert mindenki menekült. És azt mondtam: várjunk. Mert mért siessünk? Ha az Uristennek nem sietős, nekünk se sietős. Nohát, én elszámítottam magamat, mert az istennek sietős volt. Egyszer csak, azt kezdik suttozni, hogy gyönnék a muszkák, Majdánkára is gyönnék. Majd éppen Majdánkára gyönnék, gondoltam én. Mit csinálnak Majdánkán? De Leie, száz-husz évig éljen, megint nógatott, Hillel, az istenért, add el a házat, meg a boltot és a tehénkét és meneküljünk. Az ő kedvéért, gondoltam, eladom. És szaladtam fűhöz-fához, Majdánkán nem tudtam vevőre akadni. Pesten — mondták — nem adnak segélyt a tehénnek, hát hová vigyük, ha menekülnünk kell. Azt gondoltam, fölkinálom a szomszéd-ban valakinek. Egy reggel útnak eredtem. Mikor a szomszéd falut elértem, körülfogott őt katona és a parancsnok elé hurcolt.

— Motozátok meg — parancsolt az a katonáknak.

Megmotoztak.

— Nincs ennél semmi — jelenti a káplár, csak ez a bársonybutyor.

A tfillin, meg a tállisz volt abban a bársonybutyorban.

— Mi van benne? — kérdi a kapitány.

— A jó isten tudja, valami szijazás.

— Add csak ide, hé.

A kapitány nézte, forgatta és a fejét csóválta. Aztán engem néz, aztán mg a selrost nézi és azt mondja, hogy áll maga káplár az árgyélusát. Olyan kém ez a zsidó, mint a pinty, hát a szeme rajta legyen, azt mondom magának. A káplár oldalba bökött, az öklében hordta az a két szemét. A többi négy nekem szegezte a szuronyát és én reszkettem és oda voltam, a kapitány, isten ments, a földre ejtheti a selrost, egy darabka a szélről lepattan és aztán itt állok egy hibás tfillinnel, amelyet nem használhatok és a szojfer, aki kijavíthatná, már Pestre menekült. Mit mondjak magának, reszkettem. De ez még semmi volt, csak azután reszkettem igazán. Mert a kapitány megint engem nézett, aztán a selrost és káromkodott, mert hogy még olyan bukszát, akinek lakatja nincsen, nem látott. Pedig ebbe dughatta az írást ez a zsidó. Ugy-e, hallja, ebbe dugta? Dejszen, engem meg nem csal. Hol az írás? Ki vele! Csak a fortélyát tudnám ennek a bukszának, de semmerről se tudok hozzá férni. Jelentem alássan, kapitány úrnak, mondja a káplár, a Nagyrácz István nyerges volt, amíg cibil volt, az megnyitja. A kapitány arca földerült és a nyergest maga elé komandérozta. Az gyütt és szalutált, a jobb kezivel a kapitánynak szalutált és a balal nekem szalutált. Nekem a hátamba szalutált, titokban, hogy a kapitány ne lássa. A kapitány fogja a selrost és feléje hajítja. Irásnak kell abban lenni — mondja — szedd ki. Ne félj, pupák, nem bomba. A káplár röhögött, a nyerges is röhögött, a többi is röhögött. A nyerges fogja a tfillint és forgatja. Aztán előveszi a bicskáját és azt mondja: ehún-e, itt varrás van és a bicskát a varrat közé döfi. Azt hittem, belém döfi. Aztán tépi, aztán ránci-

gálja és én csodálkoztam, hogy a selros nem jajgat. Aztán fölszakítja, azt hittem, a mellemet szakítja. És fölördítettem és sírtam és nem tudtam, mit csinállok. Ehún az írás — viogyorog a nyerges és a tfillinből kitepi az írást.

Reb Szrukke a falhoz támaszkodik. Mintha a szívét marcangolnák, olyasfélét érez.

Reb Hillel folytatja:

— A kapitány az írást kigöngyölyíti és be-lenéz. És káromkodik. Egy titkos írás — mondja. Tyű, az árgyélusát, ezek jól dolgoznak. A rutént, káplár, elbocsáthatja, látom már, hogy nem hazudott. Ezt pedig vasra verjétek. No, nincs bilincs nálatok? Nem baj, messétek le erről a két bukszáról a szijakat, ez is megteszi. Megkötöztek. De hogyan kötöztek meg. A vér kiserkedt a bőrömből. Hát csoda, hogy kiserkedt, mikor a selros szijait rakták a kezemre? Hát lehet így tfillint rakni?

Leie halkan sirdogált. Reb Hillel feléje fordult.

— Hiszen csak a tfillin miatt fáj, amúgy nem is fáj volna, elhiheted, drágám. No aztán hurcoltak ide, hurcoltak oda, egy kommandótól a másikhoz, faggattak, vallattak, hogy melyik muszka kommandó bérelt fel az árulásra és hogy mi van abban a fene írásban. Hát én megmondtam, de nem hitték el. Akadt volna zsidó a katonák között, aki megmondhatta volna, hogy igazat beszélek, de ők amellet maradtak, hogy kémet fogtak, még pedig nagyon veszedelmeset. Munkácsra vittek, ott újból kezdődött a vallatás. Öt napig vallatott az auditor, aztán a tábornok parancsára az aktákat Bécsbe küldte a hadügyminiszternek. Az okosabb ember, silabizálja az ki a titkos írást. Két hétre megjött a válasz. Nagyon goromba lehetett, mert még az auditor is szégyelte magát és a vállamat veregette és azt mondta: derék, jóra való zsidó vagyok, mehetek isten hírével. Nem jó nézni, mikor egy auditor szégyelli magát. Megsajnáltam szegényt. Azt mondtam neki, nem tesz semmit, auditor ur, föl se vegye az egészet. Már mással is megessett ilyesmi. Nem tudom, miért, de erre megharagudott és azt mondta, hogy takarodjak.

És a tfillin, auditor úr? — kérdeztem. — Azt kitől kapom vissza? A hadügyminiszter úrtól — ordította. Nagyon ordított, tudtam, hogy jobban már nem ordíthat, hát mit maradjak még. Elmentem. Visszamentem Majdánkára. Leie, szegény, majd meghalt, amíg oda voltam. Azt mondtam neki, de most már menjünk. A tfillint, tudod, az apámtól örököltem, az egy nagy caddik volt és annyi erő volt abban a tfillinben, mint száztiz kaméában, amiket a szadagorai osztogat. Ha megvolna, nem félnék a muszkától, de így félek. Menjünk Leie. És Pestről megírom a hadügyminiszternek, hogy ott vagyok, a tfillint oda küldje. És kezdtem sietni és kezdtem pakkolni és kezdtem kérdezni, mikor mennek a vonatok és egyszer csak megint ordítják a faluban, hogy gyönnék a muszkák, pedig én még nem tudtam, mikor mennek a vonatok. És éjszaka kigyuladt a házam és több ház is kigyuladt és az emberek ordítottak és jajgattak és menekültek. A rutének vigyorogtak és mi futottunk, futottunk. Senkise sírt utánunk, csak a föld dübörgött alattunk, csak a föld sírt utánunk . . . Így gyöttünk ide, majdnem mezelenül, reb Szrulke és tfillin nélkül, reb Szrulke. Hát ezért kérem a magáét.

Reb Szrulke odaadta.

— Majd később eljövök érte — szólt és csöndesen elköszönt.

Reb Hillel imádkozott. Egy sarokba állt és ott imádkozott. Sovány, sápadt arca az áhitat csöndes örömétől sugárzott.

Mikor elkészült, leült Leie mellé.

— Mit adjak? — kérdezte Leie szívzaggató hangon. — Már mindent megettünk. Tudod, tegnapelőtt.

— Tegnapelőtt — mosolygott reb Hillel — igen tegnapelőtt jóllaktunk. Tegnapelőtt, látod, megsegített az isten.

— De ma? Bercsiku éhes.

— Ha Bercsiku éhes, adjál neki. Bercsiku ne éhezzen.

— Hát mit adjak neki?

— Pénzért mindent kaphatunk. Megyek venni valamit.

Az asszony tartóztatja:

— Mennyi pénzünk van?

Megolvassák. Ha leveszik az egyheti kvártélypénzt, nem sok marad. De szombatig elég lesz.

— Hát menj — biztatja Leie — de csak keveset vegyél.

Reb Hillel hét forintot az asszonynak adott, egyet megtartott.

— Vidd el, mondja az asszony az egészet — hátha ráakadsz valamire, ami olcsó. Azt mondták a vasuton, itt olcsó a portéka. Vegyél vagy három forintért, de skatulában. Talán megsegít a jó isten és kereshetsz valamit.

Reb Hillel elment. A legelső boltban tejet vásárolt és kevés kenyeret és haza vitte.

— No, Bercsiku — ujjongott — itt a tejecske. Egyél. Te is, Leie. Egyetek. Sokat egyetek. Ne félj, Leie, van itt tej, amennyi csak kell és minden van.

— Hát te? — kérdi az asszony.

— Én? Leie, drágám, máma csütörtök van, hát csak nem eszek. Hogy lehet csütörtökön enni, mikor csütörtökön böjtölni kell.

Nézte, hogy kortyolja Bercsiku az édes tejet és ettől olyan jó meleget érzett a gyomrában, mintha ő is evett volna.

— No — gondolta — most már jóllaktam. Megyek portéka után.

Elment. Morcosképü emberek a vásárcsarnokba igazították.

A sok enivaló halomban hevert mindenfelé. Volt itt minden: hal, hús, sajt, gyümölcs. És mindenütt volt tülekedés, hápogás, kapkodás. Az asszonyok egymás kezéből kapdosták ki az apró jószágot és egymásra licitáltak, dühösen, engesztelhetlenül. És közben sopánkodtak a drágaság miatt.

Reb Hillel szétnézett. A szeme ide-oda ugrott, mint a csikó a dús legelőn. Hát itt nem kell éhen halni. Hála legyen a jó istennek, hogy ide vezérelte, hogy Pestre vezérelte. Pesten nem kell éhezni. Ez egy nagyszerű város, ez egy áldott város. És az emberek úgy vásárolnak, mintha lakodalomra vásárolnának.

No, majd az ő portékáját is veszik. De csak tudná már, mit vegyen. Egyelőre, gondolta, majd csak nézdegél.

Céltalanul ögyelgett a bódék között. A gyümölcs és hús szaga bódította. Ide, oda lökdösték, észre se vette.

Egy lucskos, nagy asztalon halat mértek. Oldalt, sok kicsiny között, egy nagy csuka hápogott. Reb Hillel oda óvakodott. Nem akart vásárolni, csak gyönyörködni akart, mert a hal megbűvölte. Ilyen fajtát ettek ők valamikor, régen, nagyon régen, talán két héttel ezelőtt Majdánkán.

Hát állt és nézte a halat és arra gondolt, hogy a hal drága lehet. Ugyan akad-e vevője?

Az asszonyok másfélékre alkudtak. Reb Hillel nem értette, hogy nem akad meg ezen valamelyiknek a szeme. Hiszen ez egy csudahal. Egy csuka, hogy már csukább nem is lehet. A csuka megmozdult. Volt még élet benne és farkával az asztalt paskolta. Reb Hillel mosolygott: ez egy hal.

Tülekedést látott a szomszéd állásnál, oda akart menni. De a hal nem eresztette. Ránézett a kidülledt szemeivel, mintha azt kérdezte volna, hát neked se kellek?

Reb Hillel most már nem birt magával. Mint a parázs, úgy égette a kíváncsiság. Oda lökte az asztalhoz, a rikácsoló asszonyok közé. Azok ránéztek, mérgesen, rosszindulatúan.

— Ne tolakodjon — sikított rá egy cifra kalapos.

Reb Hillel elszégyelte magát. El akart oldalogni, de most meg másokba botlott. Tehetetlenül, alázatosan állt az asszonygomolyagban.

— Mit akar? — szólt rá nyersen a halas asszony.

Reb Hillel úgy érezte magát, mintha fejbe ütötték volna. Hát mit akar? Semmitse akar. Semmitse. Csak az árát szeretné tudni.

És dadogva kérdi:

— Mennyibe kóstál az a csuka?

Mintha villám ütött volna az asszonyok közé. Szétrebbentek, aztán összébbszorultak. A düh és a harag és a csodálkozás villogott a szemekben. Aztán kiabáltak és érthetetlen szitkokat zúdítottak ártatlan fejére.

— Ihol ni — pattogott egy fürgenyelvű — ennek nem drága.

— No, asszonyság, van már vevő — gúnyolódott egy másik.

— Ezek csinálják a drágaságot, ezek a polnisok. Börtönbe velök.

— Ki kell lökni.

— Meg kell verni.

— Tépjétek ki a vukliját.

— Rendőr, rendőr, itt egy árdrágító.

Egy páran a kaftánjába kapaszkodtak, szerencse, hogy szét nem tépték. Maga se tudta, hogy került ki a veszedelemből.

A kapuból még visszanezett.

— Most láttam egy csukát — szomorkodott — és nem tudom, mibe kerül. Leie el se hinné, ha elmondanám neki. De nem mondom el neki. Elég, ha én nem tudom.

Hazafelé ballagtában betért egy üzletbe, ahol a portékáját vásárolta össze: inggombot, pertlit, cipőgombolót, bajuszkefét és egyebet. Az utcán mindjárt kínálgatta is. Az emberek piszkáltak a skatulyában és nem vettek.

— No, majd délután — vigasztalta magát reb Hillel rendületlen bizakodással — és hazament. Délre járt az idő. Délre itthon kell lenni, mert bőjtölni is pontosan illik.

Bercsiku a két kis karjával elébe harangozott. Leie is megvidámult, hiszen a gyerek jólakott.

— Körülnéztél? — kérdezi az asszony.

— De mennyire — mondta reb Hillel és az arca csupa ragyogás. — Ez egy város Leie. Itt minden van. Itt nem kell éhezni. És ha meggyön a Tfillin, tudom, meggyön akkor a szerencsénk is.